
A N N A L E S
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLIX, 2

SECTIO H

2015

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katedra Gospodarki Światowej i Integracji Europejskiej

MAGDALENA KATARZYNA KĄKOL

e-mail: mkakol@hektor.umcs.lublin.pl

Stopień zintegrowania wewnętrznego rynku usług Unii Europejskiej

Degree of integration of the EU internal market for services

Słowa kluczowe: usługi, rynek wewnętrzny, handel *intra*-UE, bariery regulacyjne

Keywords: services, the internal market, *intra*-EU trade, regulation barriers

Wstęp

Współcześnie usługi stanowią najważniejszy sektor w gospodarce Unii Europejskiej i tworzą ponad 70% PKB ugrupowania. Mimo formalnego wprowadzenia wspólnego rynku (opartego na czterech swobodach: towarów, usług, osób i kapitału) z dniem 1 stycznia 1993 r. wewnętrzny rynek usług pozostaje wciąż raczej koncepcją teoretyczną, która ma niewiele wspólnego z rzeczywistością. Proces integracji w sferze usług przebiega znacznie wolniej niż w przypadku towarów, co wynika też z samej natury transakcji usługowych. Wiele rodzajów usług jest świadczonych w miejscu ich wytwarzania i nie mogą być one przedmiotem wymiany międzynarodowej. Na rynku usług występuje znacznie więcej niedoskonałości niż na rynku towarów, stąd musi on być uregulowany w większym stopniu. Sytuację komplikuje też to, że nie wszystkie usługi podlegają w pełni prawodawstwu Unii Europejskiej, część z nich pozostaje wciąż w sferze kompetencji krajów członkowskich, które mają obowiązek dostarczania podstawowych dóbr publicznych swoim obywatelom (w tym także niektórych usług, zwłaszcza nierynkowych)¹. Władze narodowe, kierując się często względami społecznymi i interesem politycznym, starają się

¹ Kraje członkowskie kontrolują też niektóre usługi o charakterze rynkowym.

nie dopuszczać zagranicznych świadczeniodawców do rodzimego rynku usług, na którym znajduje zatrudnienie duża część krajowej siły roboczej. Niektóre rodzaje usług są uważane za strategiczne dla gospodarki bądź mają charakter monopoli naturalnych (np. przesyłanie i dystrybucja energii elektrycznej) i muszą podlegać w pewnym stopniu regulacji nawet po wprowadzeniu liberalizacji. W realizacji swobody świadczenia usług nie przeszkadza najbardziej samo uregulowanie działalności w sektorze usługowym (które trzeba przyznać, że jest często nadmierne), ale to, że przepisy są w każdym kraju członkowskim inne. Powstanie i efektywne funkcjonowanie jednolitego rynku usług zależy jednak nie tylko od odpowiedniego poziomu regulacji na poziomie Unii Europejskiej i państw członkowskich (zapewniających liberalizację, ograniczających niedoskonałości rynkowe i promujących konkurencyjność) czy nawet pełnej harmonizacji przepisów w tej dziedzinie, wymaga też stworzenia odpowiedniej infrastruktury, która jest niezbędna dla świadczenia wielu usług, głównie w ramach tzw. sektorów sieciowych (jak np. transport kolejowy czy komunikacja elektroniczna).

Ze względu na specyfikę rynku usług jego liberalizację rozpoczęto dość późno i objęto nią początkowo tylko niektóre dziedziny (jak wykonywanie usług w ramach pewnych zawodów, które mogą być praktykowane w państwach macierzystych tylko po spełnieniu ściśle określonych warunków; usługi finansowe i częściowo usługi w sektorze transportu). W 90. latach XX w. liberalizację rozszerzano na kolejne obszary gospodarki, a zwłaszcza tzw. sektory sieciowe (usługi nadawcze, telekomunikacyjne, pocztowe, sektor gazu i energii elektrycznej oraz transport lotniczy i kolejowy), jednak mimo podejmowanych prób bardzo długo nie udało się wprowadzić uniwersalnych przepisów, które regulowałyby ogół usług świadczonych na rynku Unii Europejskiej. Dopiero w 2006 r. przyjęta została tzw. dyrektywa usługowa mająca charakter horyzontalny, której zapisy miały wejść w życie do 2009 r. Ustanowiła ona ogólne ramy prawne ułatwiające korzystanie ze swobody przedsiębiorczości przez usługodawców oraz swobodny przepływ usług na rynku wewnętrznym (pod warunkiem, że usługodawca prowadzi przedsiębiorstwo w jednym z krajów członkowskich Unii Europejskiej). Postanowienia dyrektywy dotyczą jedynie usług świadczonych z powodów ekonomicznych i tylko z zakresie, w jakim dana dziedzina została otwarta na konkurencję (nie zobowiązują więc władz narodowych do liberalizacji usług świadczonych w ogólnym interesie gospodarczym, likwidacji monopoli czy zniesienia pomocy państwowej przyznanej zgodnie z prawem konkurencji Unii Europejskiej). Dyrektywa ma zastosowanie do wielu rodzajów usług, jednakże wyłączone z jej zakresu pewne ważne sektory, jak np. usługi finansowe czy telekomunikacyjne. Nie wprowadziła też przewidzianej we wcześniejszym projekcie dyrektywy z 2004 r. (tzw. dyrektywa Bolkesteina) zasady kraju pochodzenia przewidującej świadczenie usług na rynku wewnętrznym według prawa kraju, z którego pochodzi usługodawca, co w praktyce znacznie ograniczyło liberalizację i potencjalne korzyści, które można uzyskać z pełnej integracji rynkowej w tym sektorze gospodarki. Zamiast tego zastosowano zasadę swobody świadcze-

nia usług, która nie wskazuje wedle ustawodawstwa czyjego kraju usługa ma być wykonywana i umożliwia ograniczanie dostępu do rynków narodowych poprzez nakładanie przez kraj przeznaczenia dodatkowych wymogów na dostawców usług z innych krajów członkowskich².

Celem artykułu jest ocena: 1) stopnia zintegrowania wewnętrznego rynku usług Unii Europejskiej w jego dwóch najważniejszych obszarach, czyli pod względem realizacji swobody świadczenia usług i swobody przedsiębiorczości; 2) restrykcyjności regulacji na tym rynku, które utrudniają jego efektywne funkcjonowanie. Zastosowana metoda badawcza obejmuje analizę wybranych wskaźników ekonomicznych dotyczących integracji rynku usług i wzajemnej otwartości gospodarczej krajów członkowskich Unii Europejskiej w handlu oraz w zakładaniu przedsiębiorstw prowadzących działalność usługową, a także wskaźników mierzących stopień restrykcyjności i zróżnicowania regulacji w tym obszarze gospodarki. W analizie wykorzystano dane statystyczne Komisji Europejskiej i OECD. W realizacji postawionego celu pomocny okazał się także przegląd literatury przedmiotu, w tym dokumentów Komisji Europejskiej.

1. Intensywność wewnątrzunijnego handlu usługami

Jedną z najważniejszych podstaw prawnych wewnętrznego rynku usług jest swoboda ich świadczenia (art. 56 TFUE), która umożliwia handel transgraniczny. Podmioty gospodarcze mające siedzibę w jednym z krajów członkowskich powinny móc sprzedawać swoje usługi w innych krajach Unii Europejskiej bez konieczności zakładania tam przedsiębiorstw, czyli wiązania się na stałe z życiem gospodarczym w tych państwach.

O stopniu zintegrowania wewnętrznego rynku usług w Unii Europejskiej świadczy w dużym stopniu udział obrotów handlowych *intra*-UE w całkowitym handlu usługami. W latach 2004–2013 kształtował się on w granicach 58,4%–54,9% w eksporcie i 60,2%–59,2% w imporcie, przy czym w przypadku eksportu do 2012 r. występowała wyraźna tendencja spadkowa (tab. 1). Analogiczny wskaźnik dla handlu towarowego na rynku wewnętrznym jest wyższy i w 2013 r. wynosił około 62% (zarówno w eksporcie, jak i w imporcie). W tym przypadku także możemy zauważyć wyraźny spadek udziału obrotów *intra*-UE w całkowitej wymianie towarowej ugrupowania, bowiem w 2004 r. stanowiły one jeszcze 68,5% w eksporcie i 66% w imporcie [European Commission, 2014, s. 85, 87, 93, 95].

² Na temat trudności związanych z procesem przyjmowania dyrektywy usługowej i obaw krajów członkowskich pisze szeroko E. Kawecka-Wyrzykowska [2007, s. 13–15].

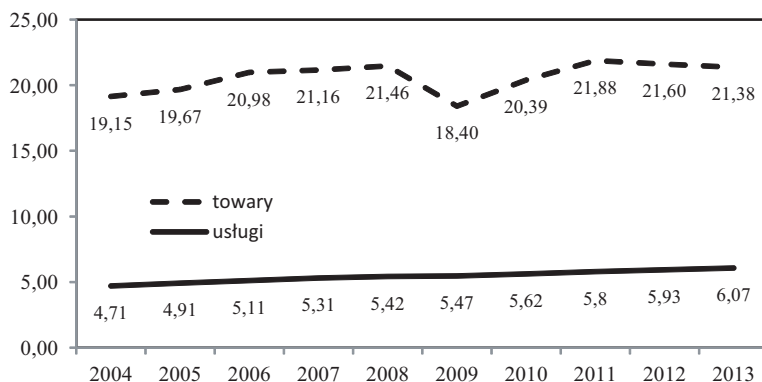
Tabela 1. Wartość obrotów i udział wymiany *intra*- i *extra*-UE-27 w całkowitym handlu usługami ugrupowania w miliardach euro i w %

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Udział eksportu usług <i>intra</i> -UE w %	58,4	58,1	58,0	57,6	57,4	56,5	56,0	55,9	54,7	54,9
Udział eksportu usług <i>extra</i> -UE w %	41,6	41,9	42,0	42,4	42,6	43,5	44,0	44,1	45,3	45,1
Wartość eksportu usług <i>intra</i> -UE w mld euro	515,0	561,2	624,9	687,4	707,0	664,6	719,4	771,4	800,4	832,3
Wartość eksportu usług <i>extra</i> -UE w mld euro	366,7	405,2	452,4	506,1	525,3	512,2	565,2	609,2	661,9	684,5
Całkowita wartość eksportu usług w mld euro	881,6	966,4	1077,3	1193,5	1232,3	1176,7	1284,6	1380,7	1462,4	1516,8
Udział importu usług <i>intra</i> -UE w %	60,2	60,0	60,1	60,1	58,8	59,2	59,0	59,1	58,8	59,2
Udział importu usług <i>extra</i> -UE w %	39,8	40,0	39,9	39,9	41,2	40,8	41,0	40,9	41,2	40,8
Wartość importu usług <i>intra</i> -UE w mld euro	485,7	527,4	574,5	631,8	648,5	623,0	663,2	698,8	732,4	749,9
Wartość importu usług <i>extra</i> -UE w mld euro	321,4	351,9	381,4	419,1	454,0	429,1	460,3	483,0	513,6	515,9
Całkowita wartość usług importu w mld euro	807,1	879,3	955,9	1050,9	1102,5	1052,2	1123,6	1181,8	1246,0	1265,8

Źródło: [Eurostat, 2004].

W 2013 r. największy udział w eksporcie usług *intra*-UE miały największe gospodarki [Eurostat, 2014]: Niemcy (13,3%), Francja (11,3%), Wielka Brytania (9,5%) oraz Hiszpania (9%), jednak warto podkreślić, że także dobre wyniki niektórych małych krajów, jak: Belgia (6,6%), Irlandia (6,3%), Holandia (5,6%) oraz Luksemburg (5%). Dla porównania udział Włoch wynosił tylko 5,2%. W imporcie sytuacja kształtowała się podobnie [Eurostat, 2014]: Niemcy (18,3%), Francja (10,6%), Wielka Brytania (9,2%), ale czwarte miejsce zajęła Belgia (7,3%), a za nią znalazły się Hiszpania (6,3%) i Włochy (6,2%). Wysokie pozycje utrzymały też Irlandia i Holandia (5,8% i 5,7%). Największy deficyt w wymianie usługowej na rynku wewnętrznym miały Niemcy (-26,5 mld euro), a największą nadwyżkę: Hiszpania (28 mld), Luksemburg (20,1 mld), Austria (11,1 mld) oraz Wielka Brytania (10,2 mld), [Eurostat, 2014].

Porównanie samych udziałów bezwzględnych nie oddaje jeszcze w pełni obrazu sytuacji na rynku usług Unii Europejskiej i stopnia zaangażowania w wymianę poszczególnych krajów. Dlatego warto uzupełnić analizę i dodatkowo odnieść obroty usługowe *intra*-UE do PKB. Rysunek 1 i dane w tabeli 2 potwierdzają bardzo niewielki udział handlu usługami w ramach ugrupowania w relacji do PKB, który stanowił w 2013 r. zaledwie 6% i był prawie czterokrotnie niższy niż analogiczny wskaźnik dla wymiany towarowej (21%). Taka tendencja utrzymuje się od wielu lat (poza rokiem 2009, kiedy obroty towarowe zmniejszyły się znacząco z powodu kryzysu finansowo-gospodarczego).

Rysunek 1. Handel towarami i usługami *intra*-UE w latach 2004–2013 w % PKB

Uwaga: Dane dla UE–27. Średnia eksportu i importu usług *intra*-UE w % PKB oraz średnia eksportu i importu towarów *intra*-UE w % PKB.

Źródło: [Eurostat, 2014].

Tabela 2. Handel usługami *intra*-UE w krajach członkowskich w latach 2004–2013 w % PKB

Kraje	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Zmiana w latach 2004–2013	Średniorocznie w latach 2004–2013
UE–27	4,71	4,91	5,11	5,31	5,42	5,47	5,62	5,80	5,93	6,07	1,36	5,07
Belgia	10,47	10,47	10,53	10,98	12,19	12,12	12,99	12,92	14,06	14,46	4,00	12,12
Bułgaria	10,06	9,34	9,86	9,19	9,02	8,46	7,29	7,12	7,41	7,38	–2,68	8,51
Czechy	5,40	5,61	6,12	6,23	6,38	6,19	6,72	7,08	7,47	7,59	2,19	6,48
Dania	7,04	8,11	9,08	9,51	9,90	8,92	9,11	9,38	9,54	9,44	2,40	9,00
Niemcy	3,59	3,76	3,96	4,03	4,18	4,27	4,23	4,28	4,35	4,54	0,95	4,12
Estonia	13,44	13,98	13,46	12,65	13,26	13,15	14,22	15,39	15,07	14,76	1,32	13,94
Irlandia	18,52	18,70	18,85	20,29	23,17	25,04	27,36	27,60	29,51	29,58	11,06	23,86
Grecja	5,28	5,49	5,30	5,55	5,63	4,94	5,24	5,53	5,61	5,96	0,68	5,45
Hiszpania	4,95	5,11	5,37	5,49	5,46	5,03	5,23	5,61	5,85	6,00	1,05	5,41
Francja	2,79	2,87	2,85	2,86	2,82	3,55	3,96	4,28	4,15	4,26	1,46	3,44
Chorwacja	11,70	11,29	0,00	10,59	10,62	9,63	9,88	10,40	10,44	10,78	–0,91	9,53
Włochy	3,10	3,16	3,29	3,45	3,02	2,71	2,95	2,91	2,92	2,90	–0,20	3,04
Cypr	17,08	17,36	18,87	20,89	18,30	15,28	14,20	14,12	13,65	13,31	–3,77	16,30
Łotwa	5,22	6,17	6,35	6,08	6,22	6,35	6,30	6,46	6,54	6,34	1,13	6,20
Litwa	4,72	5,28	5,65	5,82	5,53	5,29	5,32	5,46	6,54	7,53	2,81	5,72
Luksemburg	59,97	62,80	69,18	70,66	70,74	66,53	67,80	69,03	71,38	71,08	11,11	67,92
Węgry	6,50	7,17	7,72	8,13	8,31	9,21	9,29	9,96	10,03	10,24	3,74	8,66
Malta	16,78	18,95	23,94	27,31	28,24	27,63	30,59	32,71	32,14	30,88	14,10	26,92
Holandia	8,06	7,98	8,15	8,05	7,71	7,81	8,04	8,50	8,69	7,45	–0,61	8,04
Austria	8,72	9,15	9,11	9,33	9,61	8,88	8,95	9,28	9,65	9,90	1,18	9,26
Polska	3,93	3,93	4,41	4,65	4,61	4,57	4,87	4,97	5,26	5,41	1,48	4,66

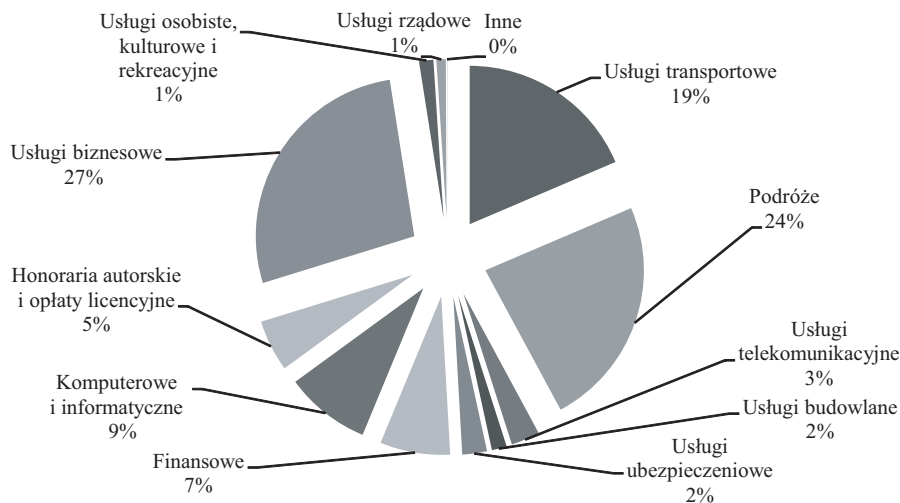
Portugalia	4,97	5,07	5,70	6,04	6,25	5,77	5,90	6,36	6,27	6,59	1,62	5,89
Rumunia	3,88	3,87	4,10	3,99	4,61	4,56	3,74	4,05	4,55	5,18	1,30	4,25
Słowenia	5,89	6,43	6,77	6,93	7,35	6,96	7,48	7,74	8,24	8,57	2,68	7,23
Słowacja	6,09	6,70	7,18	7,28	7,45	6,42	5,86	5,82	6,32	6,32	0,23	6,55
Finlandia	4,39	4,72	4,64	4,76	6,06	5,78	5,59	5,83	6,55	6,84	2,46	5,52
Szwecja	5,48	5,81	6,01	6,46	6,72	6,80	6,60	6,61	6,66	7,33	1,85	6,45
Wielka Brytania	3,64	3,76	3,79	3,90	4,06	4,23	4,09	4,11	4,07	3,91	0,28	3,96

Uwaga: Średnia eksportu i importu usług *intra*-UE w % PKB.

Źródło: [Eurostat, 2014].

Transgraniczna wymiana usług ma największe znaczenie dla takich gospodarek, jak: Luksemburg, Malta, Cypr, Estonia i Belgia, gdzie jej udział w PKB wynosił średniorocznie w latach 2004–2013: 67,9%, 26,9%, 16,3%, 13,9% oraz 12,2%. Najgorzej wypadają pod tym względem duże gospodarki, czyli Włochy, Wielka Brytania, Francja i Niemcy, których udziały kształtują się znacznie poniżej średniej UE–27, stanowiącej w badanym okresie 5% PKB (średniorocznie).

Rysunek 2 ilustruje, które rodzaje usług mają największe znaczenie w eksporcie usług na rynku wewnętrznym. Są to przede wszystkim sektory wchodzące w zakres dyrektywy usługowej: usługi biznesowe, turystyczne, budowlane, komputerowe i informatyczne oraz niektóre usługi osobiste, kulturowe i rekreacyjne. Stanowią one prawie 63%.

Rysunek 2. Struktura sektora eksportu usług *intra*-UE w 2013 r. w %

Źródło: [Eurostat, 2014].

2. Zakres wykorzystania swobody prowadzenia działalności gospodarczej przez przedsiębiorstwa usługowe

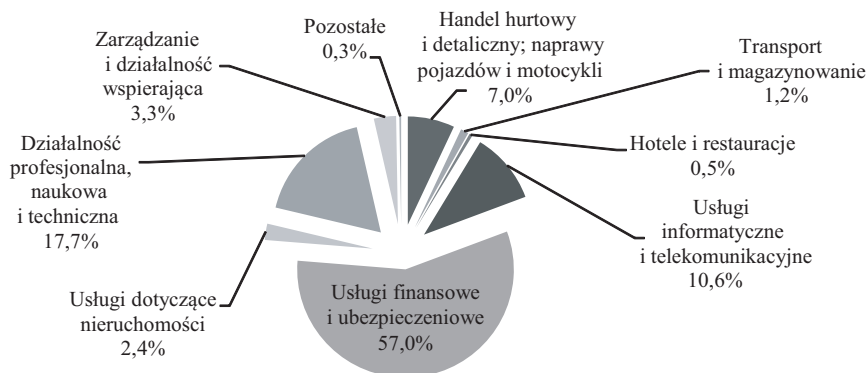
Ze względu na brak wymienialności wielu rodzajów usług istotną rolę w funkcjonowaniu wewnętrznego rynku w tym sektorze gospodarki odgrywa swoboda przedsiębiorczości i dokonywane w jej ramach zagraniczne inwestycje bezpośrednie. Jednak założenie przedsiębiorstwa w innym kraju członkowskim wymaga spełnienia znacznie większej liczby wymogów niż w przypadku transgranicznego świadczenia usług, stąd wykorzystanie uprawnień, które formalnie daje zagwarantowana w art. 49 *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* swoboda prowadzenia działalności gospodarczej, jest relatywnie niewielkie. Podczas gdy wartość eksportu usług *intra-UE-27* (realizowana w ramach swobody świadczenia usług) wynosiła w 2011 r. 771,4 mld euro, w tym samym czasie wartość wewnątrzunijnego eksportu zagranicznych inwestycji bezpośrednich (odpływy) w sektorze usług stanowiła zaledwie 4,75 mld euro [Eurostat, 2014]. Komisja Europejska potwierdza, że występuje wciąż zbyt wiele barier ograniczających swobodę przedsiębiorczości na rynku usług Unii Europejskiej, takich jak [European Commission, 2013c]: obowiązek przedsiębiorstw do przyjęcia określonej formy prawnej, wymogi dotyczące akcjonariatu czy kapitałowe.

Dane dotyczące udziału w wartości dodanej przedsiębiorstw usługowych, kontrolowanych przez podmioty z innych krajów członkowskich, potwierdzają niższy stopień integracji w tym obszarze gospodarki w porównaniu z sektorem przemysłu. W latach 2003–2009 udział ten wynosił w UE–27 nieco ponad 10% (średniorocznie), a najwięcej tego typu przedsiębiorstw prowadziło działalność usługową w nowych krajach członkowskich [European Commission, 2012, s. 5]: na Węgrzech, w Estonii, Czechach, Rumunii, Polsce, Bułgarii i Słowacji, dopiero na siódmym miejscu znalazł się Luksemburg, a zaraz za nim Łotwa i Litwa. Podobnie jak w przypadku współczynników otwartości handlowej, mniejsze gospodarki Unii Europejskiej mają większe udziały we wzajemnych przepływach inwestycji bezpośrednich w sektorze usługowym (poza Cypr, Słowenią i Portugalią). Najmniej zintegrowaną dużą gospodarką pod względem liczby kontrolowanych przez zagranicę przedsiębiorstw są Włochy [European Commission, 2012, s. 5].

Maincent, Lorenzani i Eordogh [2013, s. 29] badali rezultaty procesu liberalizacji na podstawie udziałów rynkowych głównych operatorów krajowych w sektorach sieciowych (telekomunikacyjnym, energetycznym i transportu), które są uważane za strategiczne przez wiele krajów. Stwierdzili, że w małych gospodarkach (Cypr, Luksemburg, Malta, Słowacja i Słowenia) operatorzy ci wciąż utrzymują relatywnie wysokie udziały rynkowe, natomiast duże gospodarki (Niemcy i Wielka Brytania) mają zdecydowanie bardziej otwarte rynki. Pozostałe kraje otwierają się w tych dziedzinach stopniowo i zgodnie z regulacjami wprowadzanymi przez Unię.

Jeśli przyjrzymy się strukturze sektorowej ZIB, na wewnętrznym rynku usług zauważymy pewną istotną różnicę w porównaniu do wymiany handlowej *intra-UE*. O ile w handlu transgranicznym przeważają sektory objęte dyrektywą usługową,

o tyle w przepływach inwestycyjnych dominują usługi finansowe i ubezpieczeniowe, które w 2011 r. wynosiły w odpływach 57% (rys. 3).

Rysunek 3. Struktura sektorowa odpływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich na wewnętrznym rynku usług w 2011 r. w %

Źródło: [Eurostat, 2014].

Sektor finansowy jest relatywnie najlepiej zintegrowany i w największym stopniu wykorzystuje swobodę przedsiębiorczości. Jest to zrozumiałe, gdyż jego liberalizacja rozpoczęła się dość dawno (jeszcze w latach 70. wydano pierwszą dyrektywę bankową – CRD), a bardzo duży postęp dokonał się wraz z wprowadzaniem jednolitego rynku i unii walutowej³. W 2011 r. współczynnik penetracji w sektorze bankowym poprzez oddziały i filie zagraniczne pochodzące z innych krajów członkowskich wynosił w UE-27 17% (a w roku 2007, czyli jeszcze przed kryzysem finansowo-gospodarczym, nawet 21%), [Schoenmaker, 2013, s. 14]. Największym współczynnikiem penetracji charakteryzują się: Słowacja (95%), Czechy (93%), Estonia (88%) i Luksemburg (82%), dość wysokie wskaźniki w granicach 60%–80% mają: Bułgaria, Litwa, Rumunia, Polska i Finlandia, a najmniejsze: Szwecja (8%), Hiszpania i Francja (po 9%), Niemcy (10%), Włochy (13%), Austria (15%) i Wielka Brytania (17%), [Schoenmaker, 2013, s. 14]. Ta ostatnia grupa krajów dominuje za to w sektorze bankowym wśród inwestorów zagranicznych na wspólnym rynku.

3. Zróżnicowanie cen

Dobrym wskaźnikiem stopnia zintegrowania rynku jest rozpiętość cen pomiędzy krajami członkowskimi mierzona odchyleniem standardowym od średniej ważonej PKB. W okresie 1999–2011 współczynnik wariancji cen w sektorze usług kształtował

³ A także w rezultacie regulacji przyjętych w odpowiedzi na kryzys finansowo-gospodarczy w latach 2008–2009.

się w granicach 0,18–0,20 i poza latami: 2002, 2003, 2008 wykazywał tendencję wzrostową. W tym samym czasie rozpiętość cen na rynku towarowym zmniejszyła się z 14% do 11%, a w roku 2008 wynosiła nawet okresowo poniżej poziomu 10% [European Commission, 2012, s. 5]. W przypadku towarów zróżnicowanie cen udało się znacząco ograniczyć jeszcze w 90. latach XX w. (do poziomu porównywalnego ze Stanami Zjednoczonymi) przede wszystkim w rezultacie wzrostu konkurencji w wyniku wprowadzenia wspólnego rynku, powszechnej obniżki cen dóbr trwałego użytku oraz efektu dochodowego w krajach o niższym poziomie PKB *per capita* (jak kraje EŚW), [Altomonte, 2014, s. 69; Vetter, 20013, s. 10–11]. Niestety wciąż trudno dopatrzeć się konwergencji cen w przypadku usług.

Największe zróżnicowanie cen dotyczy sektorów sieciowych (elektryczność, gaz, telekomunikacja) oraz usług konsumpcyjnych. Czasami wysoka rozpiętość cen utrzymuje się nawet pomimo homogeniczności oferowanych usług i dużej redukcji cen, która miała miejsce w wyniku liberalizacji niektórych branż. Przykładem może być sektor telekomunikacyjny. Pelkmans i Renda [2011] zbadali 11 jego segmentów (jak np. krajowe rozmowy komórkowe, rozmowy długodystansowe wewnątrz i na zewnątrz Unii Europejskiej czy opłaty roamingowe) i stwierdzili, że we wszystkich kategoriach różnica cen usług telekomunikacyjnych między najdroższym i najtańszym krajem członkowskim wynosi ponad 100%. W połowie przypadków koszt tej samej usługi był pięć razy wyższy w kraju najdroższym w porównaniu do najtańszego. Podobne wyniki otrzymali: Maincent, Lorenzani i Eordogh [2013, s. 61], którzy badali rozpiętość cen usług telekomunikacyjnych w latach 2009–2011 i ocenili, że spadła ona poniżej 100% tylko w przypadku połączeń roamingowych (z ponad 200% w roku 2005 do 56%–70% w roku 2011) w wyniku przyjęcia przez Unię Europejską w 2007 r. rozporządzenia regulującego opłaty za te usługi. Podobnie, choć może nie tak drastycznie, sytuacja wygląda w wielu innych branżach usługowych. Jeśli przyjrzymy się kosztom energii, rozpiętość cen na jednolitym rynku wynosi około 31% i rośnie, natomiast w Stanach Zjednoczonych 22% i spada [Altomonte, 2014, s. 69]. W roku 2011 rozpiętość cen gazu ziemnego w Unii Europejskiej wynosiła 25,5% w przypadku przemysłu i 31% w przypadku gospodarstw domowych (bez VAT), [Maincent, Lorenzani, Eordogh, 2013, s. 27].

W tabeli 3 przedstawiono względne zmiany cen w różnych sektorach gospodarki Unii w stosunku do deflatora PKB jako miary zmian cen sektorowych. Wartości poniżej 1 w drugiej kolumnie wskazują, że zmiany cen były mniejsze niż zmiany cen zagregowanych (deflator PKB), a powyżej 1, że ceny rosły szybciej niż średnia. W tabeli przedstawiono średnie wartości dla krajów UE–27 i powiązane z tymi średnimi odchylenia standardowe. Dane te potwierdzają, że ceny w krajach członkowskich w rolnictwie i przemyśle przetwórczym zmieniały się wolniej niż ceny zagregowane, w przypadku usług dystrybucyjnych w podobnym tempie, natomiast w pozostałych sektorach usługowych szybciej niż ogólny poziom cen. Te trendy cenowe odzwierciedlają niską produktywność sektora usług i dążeń zatrudnionych w tym obszarze gospodarki, żeby zarabiać tyle, co bardziej wydajni pracownicy

przemysłu przetwórczego. Do przyczyn niskiej wydajności pracy w usługach w porównaniu z przemysłem można zaliczyć [Mucha-Leszko, 2007, s. 246]: niższe tempo postępu technicznego, niższe (lub brak) korzyści skali produkcji, niższy poziom konkurencji związany z mniejszą otwartością na rynki zagraniczne, niższy poziom substytucji pracy przez kapitał oraz *outsourcing* z przemysłu przetwórczego do usług prac o niższej wydajności.

Tabela 3. Względne zmiany cen w różnych sektorach gospodarki w UE-27 w latach 1995–2007

	Średnia	Odchylenie standardowe
Rolnictwo	0,77	0,18
Przemysł przetwórczy	0,82	0,13
Budownictwo	1,22	0,20
Dystrybucja	0,97	0,09
Usługi osobiste	1,17	0,16
Usługi biznesowe	1,13	0,13
Usługi nierynkowe	1,18	0,16

Źródło: [European Commission, 2013a, s. 57].

Wyższe zróżnicowanie cen na rynku usług niż na rynku towarów jest naturalnym zjawiskiem ze względu na specyficzne cechy i brak możliwości transportowania i odsprzedaży wielu rodzajów usług⁴. Jednak jego wzrostowy trend może świadczyć o utrzymywaniu się wewnątrzunijnych barier w handlu usługami oraz niewystarczającej intensywności konkurencji w tym sektorze gospodarki.

4. Restrykcyjność regulacji

Do fragmentaryzacji wewnętrznego rynku usług przyczynia się istotnie restrykcyjność i mnogość przepisów dotyczących działalności w tej sferze gospodarki, a także ich heterogeniczność w różnych krajach członkowskich. Prawodawstwo dotyczące przepływu usług w Unii Europejskiej ma bardzo złożony charakter, także dlatego, że mamy do czynienia z różnymi poziomami regulacji: niektóre sektory reguluje Unia, inne władze narodowe, a są też takie, które pozostają we wspólnych kompetencjach. Ten brak przejrzystości utrudnia przedsiębiorstwom, które planują świadczyć swoje usługi w innych krajach członkowskich, dokładne zapoznanie się z warunkami prowadzenia działalności gospodarczej (które są w dodatku odmienne w każdym kraju Unii Europejskiej) i zaplanowanie strategii dotyczącej całego ugrupowania.

⁴ Interesująco na temat specyficznych cech sektora usług pisze B. Mucha-Leszko [2007, s. 258], która podkreśla, że są one o wiele bardziej związane z rynkiem wewnętrznym i podatne na zmiany cen niż produkty przemysłowe.

Na rynku Unii Europejskiej możemy wyróżnić trzy główne grupy usług [Mustilli, Pelkmans, 2012, s. 4–5], które różnią się przede wszystkim pod względem sposobu regulacji. Pierwszą grupę stanowią usługi podlegające dyrektywie usługowej, nieobjęte sektorowymi reżimami na poziomie Unii Europejskiej, a większość z nich nie jest zbyt restrykcyjnie uregulowana. Ta grupa usług tworzy ponad 45% PKB ugrupowania. Należą do niej między innymi: usługi biznesowe (11,7% PKB UE), związane z nieruchomościami (11,8%), dystrybucja hurtowa i detaliczna (11,1%), usługi budowlane (6,3%), turystyczne (4,4%) czy rozrywkowe (2%), [Geeroms et al., 2014, s. 78]. Do drugiej grupy zaliczamy usługi świadczone w ramach następujących sektorów: finansowego, transportu, tzw. sektorów sieciowych i w związku z wykonywaniem niektórych zawodów regulowanych (usługi profesjonalne)⁵. Usługi w tej grupie są uregulowane w mniejszym bądź większym stopniu na poziomie Unii Europejskiej i generują łącznie około 20% PKB UE. Mają one duże znaczenie w gospodarkach krajów członkowskich. Trzecia grupa, tzw. pozostałych usług, obejmuje specyficzne i niekiedy trudne do sklasyfikowania rodzaje działalności, jak np. czasowe transgraniczne świadczenie usług, usługi medyczne dla pacjentów z innych krajów Unii Europejskiej, usługi hazardowe, przewozy taksówkami i karetkami czy usługi ochrony osobistej. Unia reguluje niektóre z tych rodzajów usług albo w formie prawa stanowionego (najczęściej dyrektyw) bądź w postaci orzecznictwa wydanego przez sądy wspólnotowe.

Jak wspomniano, uregulowanie rynku usług w pewnym, niezbędnym zakresie (dla ochrony konsumentów, inwestorów lub tam, gdzie występują niedoskonałości rynkowe) jest konieczne, jednak zbyt restrykcyjne przepisy mogą prowadzić do wzrostu kosztów przedsiębiorstw i zniechęcać je do wchodzenia na niektóre rynki, co oznacza wyższe ceny dla konsumentów. Niedostateczna liberalizacja sektora usług i nadmierna ilość przepisów ogranicza konkurencję, innowacyjność, produktywność i tempo wzrostu gospodarczego w Unii Europejskiej [Mucha-Leszko, 2012, s. 36]. Do oceny, w jakim stopniu polityka gospodarcza i krajowe przepisy mogą promować bądź ograniczać konkurencję rynkową, służą różne wskaźniki, ale do najczęściej wykorzystywanych należą te opracowane przez OECD, jak wskaźnik regulacji rynku produktów czy restrykcyjności handlu usługami. Pierwszy z nich (PMR – *Product Market Regulation*) dotyczy wprawdzie całej gospodarki, jednak od zmiany jego konstrukcji w roku 2006 mierzy głównie restrykcyjność regulacji na rynkach usług w następujących obszarach [Wölfl et al., 2009; Koske et al., 2014]:

1) kontrola państwa wobec przedsiębiorstw (w tym kontrola cen czy zakres własności państwa w ramach sektorów sieciowych),

⁵ Większość zawodów regulowanych (przez kraje członkowskie, które jednak kierują się w Unii Europejskiej zasadą wzajemnego uznawania) jest traktowana jako część usług biznesowych i podlega dyrektywie usługowej, jednak niektóre z nich (np. zawody medyczne, paramedyczne, farmaceuci, prawnicy, księgowi, architekci) są zaliczani do grupy osób świadczących usługi profesjonalne, niepodlegające dyrektywie usługowej, bowiem Unia Europejska uregulowała szczegółowo wymagania wobec tych zawodów.

2) bariery ograniczające przedsiębiorczość (złożoność procedur, systemy udzielania licencji i pozwoleń, obciążenia administracyjne dla przedsiębiorstw rozpoczynających działalność, legalne bariery wejścia na rynek),

3) bariery handlowe i inwestycyjne (bariery dotyczące podejmowania zagranicznych inwestycji bezpośrednich, taryfowe, dla ułatwień w handlu, oraz zróżnicowane traktowanie zagranicznych dostawców).

Dane w tabeli 4 potwierdzają spadek restrykcyjności regulacji na rynku produktów w latach 1998–2013 praktycznie we wszystkich krajach OECD, średnio o ponad 26% (wskaźnik PMR obniżył się z 2,21 do 1,62). W tym samym czasie wartość PMR dla UE–21 zmniejszyła się o prawie 39%, z 2,24 (a więc bardzo porównywalnego poziomu do średniej OECD) aż do 1,37, co może świadczyć o pozytywnym oddziaływaniu procesu liberalizacji rynkowej w ugrupowaniu. Zdecydowanie gorzej wygląda porównanie krajów europejskich do Stanów Zjednoczonych, które już w roku 2008 osiągnęły bardzo niski poziom PMR (1,1). Do najbardziej liberalnych gospodarek w Unii należą: Holandia, Wielka Brytania, Austria i Dania, które wypadają nie gorzej niż Stany Zjednoczone, a w 2013 r. ich PMR wynosiły 0,92; 1,08; 1,19 oraz 1,22. Na pewne wyróżnienie zasługują też: Portugalia, Czechy, Węgry i Polska, które w całym badanym okresie zmniejszyły restrykcyjność swoich przepisów o około połowę. Niestety Polska wciąż znajduje się w grupie krajów Unii Europejskiej o najwyższym poziomie wskaźnika PMR, razem z Chorwacją, Grecją, Słowenią, Rumunią i Cyprem (powyżej średniej OECD), co ilustruje rysunek 4.

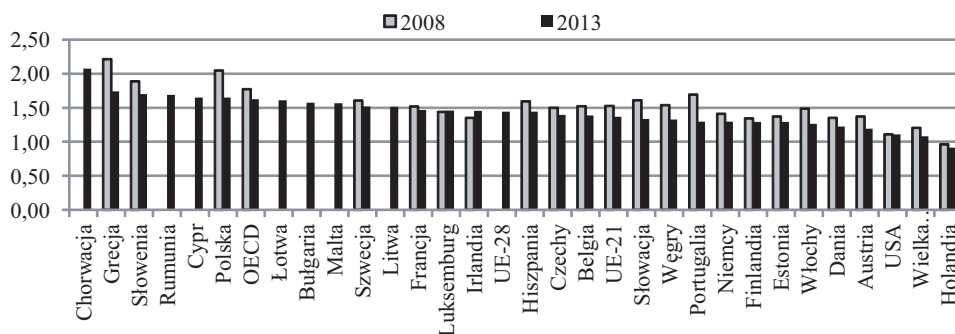
Tabela 4. Wskaźnik regulacji rynku produktów (PMR) w UE–21, UE–28 i krajach członkowskich oraz w OECD i Stanach Zjednoczonych w latach: 1998, 2003, 2008 i 2013

	1998	2003	2008	2013	Zmiana w latach 1998–2013	Zmiana w latach 1998–2013 (w %)	Zmiana w latach 2008–2013	Zmiana w latach 2008–2013 (w %)
Kraje Unii Europejskiej należące do OECD								
Austria	2,12	1,61	1,37	1,19	–0,93	–43,88%	–0,18	–15,17%
Belgia	2,30	1,64	1,52	1,39	–0,91	–39,64%	–0,13	–9,70%
Czechy	2,64	1,88	1,50	1,39	–1,24	–47,13%	–0,10	–7,39%
Dania	1,66	1,48	1,35	1,22	–0,44	–26,31%	–0,13	–10,33%
Estonia	.	.	1,37	1,29	.	.	–0,08	–6,04%
Finlandia	1,94	1,49	1,34	1,29	–0,64	–33,16%	–0,05	–3,84%
Francja	2,38	1,77	1,52	1,47	–0,91	–38,24%	–0,05	–3,36%
Niemcy	2,23	1,80	1,41	1,29	–0,93	–41,86%	–0,12	–9,15%
Grecja	2,75	2,51	2,21	1,74	–1,01	–36,69%	–0,47	–27,12%
Węgry	2,66	2,11	1,54	1,33	–1,34	–50,19%	–0,21	–15,96%
Irlandia	1,86	1,58	1,35	1,45	–0,40	–21,70%	0,10	7,14%
Włochy	2,36	1,80	1,49	1,26	–1,10	–46,46%	–0,22	–17,80%
Luksemburg	.	1,60	1,44	1,46	–0,14	–8,71%	0,02	1,47%
Holandia	1,82	1,49	0,96	0,92	–0,90	–49,62%	–0,05	–5,13%
Polska	3,19	2,42	2,04	1,65	–1,54	–48,35%	–0,40	–24,05%
Portugalia	2,59	2,12	1,69	1,29	–1,29	–49,99%	–0,40	–30,64%

Słowacja	.	2,17	1,61	1,33	-0,83	-38,37%	-0,28	-20,67%
Słowenia	.	.	1,89	1,70	.	.	-0,19	-10,99%
Hiszpania	2,39	1,79	1,59	1,44	-0,95	-39,69%	-0,15	-10,59%
Szwecja	1,89	1,50	1,61	1,52	-0,37	-19,58%	-0,09	-5,68%
Wielka Brytania	1,32	1,09	1,20	1,08	-0,24	-18,08%	-0,12	-11,49%
Inne								
OECD	2,21	1,77	1,77	1,62	-0,58	-26,37%	-0,15	-9,03%
UE-21	2,24	1,78	1,52	1,37	-0,87	-38,94%	-0,16	-11,3%
UE-28	-	-	-	1,44	.	.	-	-
Stany Zjednoczone	1,50	1,30	1,11	.	-0,39	-26,02%	-	-

Uwaga: Skala wskaźnika 0–6, od najmniej do najbardziej restrykcyjnej regulacji; UE-21: kraje UE należące do ECD; PMR w 2013 r. dla krajów Unii Europejskiej nienależących do OECD: Bułgaria 1,57; Chorwacja 2,08; Cypr 1,65; Lotwa 1,61; Litwa 1,52; Malta 1,57; Rumunia 1,69.

Źródło: [OECD, 2014a].

Rysunek 4. Wskaźnik regulacji rynku produktów (PMR) w UE-21, UE-28 i krajach członkowskich oraz w OECD i Stanach Zjednoczonych w latach: 2008 i 2013

Uwaga: Kraje uszeregowane w kolejności od najwyższej wartości wskaźnika w 2013 r.

Źródło: [OECD, 2014a].

Kolejny stosowany przez OECD wskaźnik, tzw. *Services Trade Restrictiveness Index* (STRI), mierzy restrykcyjność barier w międzynarodowym handlu usługami spowodowanych krajowymi regulacjami i uwzględnia sytuację w 18 sektorach. W tabeli 5 porównano wartości wskaźnika STRI dla UE-21, Stanów Zjednoczonych i OECD w 2014 r. Z przedstawionych danych wynika, że w Unii Europejskiej najbardziej zliberalizowane są usługi budowlane i telekomunikacyjne, a najmniej transportu lotniczego i nadawcze. Wskaźnik STRI kształtuje się dla Unii korzystniej niż dla Stanów Zjednoczonych w 10 sektorach usług, a słabiej w 6 z nich, natomiast w przypadku OECD UE-21 ma zdecydowaną przewagę, gorzej wypada tylko na rynkach usług kinematograficznych i nadawczych.

Tabela 5. Wskaźnik restrykcyjności handlu usługami (STRI) w UE–21, Stanach Zjednoczonych i OECD w roku 2014

Sektor usług	Usługi rachunkowe	Usługi architektoniczne	Usługi inżynierskie	Usługi prawne	Usługi kinematograficzne	Usługi nadawcze	Nagrywanie dźwięku	Usługi telekomunikacyjne	Transport lotniczy
UE–21	0,22	0,19	0,10	0,22	0,22	0,27	0,17	0,06	0,35
Stany Zjednoczone	0,15	0,16	0,20	0,14	0,06	0,30	0,05	0,12	0,58
OECD	0,30	0,23	0,20	0,32	0,18	0,28	0,16	0,22	0,44
Sektor usług	Transport morski	Drogowy transport towarowy	Kolejowy transport towarowy	Usługi kurierskie	Dystrybucja	Bankowość komercyjna	Ubezpieczenia	Usługi informacyjne	Budownictwo
UE–21	0,13	0,14	0,12	0,10	0,11	0,10	0,10	0,12	0,07
Stany Zjednoczone	0,38	0,14	0,12	0,37	0,07	0,13	0,22	0,15	0,16
OECD	0,25	0,16	0,22	0,26	0,13	0,19	0,20	0,18	0,17

Uwaga: Wskaźnik przyjmuje wartości 0–1. Wartość zero oznacza całkowitą otwartość sektora, a jeden – całkowite zamknięcie.

UE–21 obejmuje kraje Unii Europejskiej należące do OECD

Źródło: [OECD, 2014b].

Chociaż obecnie nie ma w Unii wielu problemów z uznawaniem wykształcenia, nie dotyczy to kwalifikacji w ramach pewnych zawodów. Szacuje się, że około 800 profesji w sektorze usług podlega regulacji władz narodowych. Około 25% z nich jest uregulowana tylko w jednym kraju członkowskim, co nasuwa oczywisty wniosek, że większość tych przepisów jest tak naprawdę niepotrzebna [Vetter, 2013, s. 14]. OECD bada także bariery regulacyjne dotyczące świadczenia usług (transgranicznie i w ramach stałej działalności) w kilku zawodach regulowanych: księgowi, architekci, inżynierzy i zawody prawnicze. Przybierają one najczęściej formę barier wejścia, ograniczenia świadczenia niektórych usług czy nawet ustalonych opłat. Najbardziej zliberalizowane przepisy mają w tym przypadku [OECD, 2014a]: Wielka Brytania, Szwecja, Irlandia i Finlandia, a najmniej: Włochy, Luksemburg i Słowenia.

Zakończenie

Oceniając stopień zintegrowania wewnętrznego rynku usług, trzeba stwierdzić, że jest on niewielki w porównaniu z rynkiem towarów. Handel usługami *intra*-UE to zaledwie 6% PKB Unii Europejskiej, podczas gdy analogiczny wskaźnik dla wymiany towarowej wynosi ponad 20% PKB. Rośnie też rozpiętość cen usług pomiędzy krajami członkowskimi, podczas gdy dla towarów tendencja jest spadkowa, a poziom różnicowania cen o wiele niższy. W ostatnich latach największy postęp w liberalizacji sektora usługowego dokonał się w wyniku implementacji dyrektywy usługowej.

W ciągu pierwszych 3 lat od jej wejścia w życie (w 2009 r.) udało się ograniczyć lub całkowicie znieść około 35 000 wymogów stawianych usługodawcom z innym krajów członkowskich przez prawodawstwo narodowe [Mustilli, Pelkmans, 2013, s. 62]. O ile jednak w przypadku transgranicznej wymiany handlowej widać wyraźny postęp w integracji usług objętych zakresem dyrektywy, to w przypadku zagranicznych inwestycji bezpośrednich jest on bardzo powolny, a wiele barier zniechęca do zakładania przedsiębiorstw usługowych w innych krajach członkowskich. Potwierdzają to dane na temat struktury sektorowej handlu i inwestycji na wewnętrznym rynku usług, gdzie w pierwszym przypadku dominują usługi wchodzące w zakres dyrektywy, a w drugim już usługi finansowe. Na podkreślenie zasługuje dość zaawansowany poziom integracji sektora finansowego⁶, która dokonana się nie tylko w związku z wprowadzeniem wspólnego rynku, ale także dzięki utworzeniu unii walutowej. Usługi finansowe są wprawdzie silnie uregulowane, ale większość przepisów wprowadzono na poziomie Unii Europejskiej, więc są one albo jednakowe dla wszystkich krajów członkowskich, albo przynajmniej w bardzo dużym stopniu zharmonizowane. Następuje też stopniowe znoszenie barier w tzw. sektorach sieciowych, przede wszystkim dzięki działalności liberalizacyjnej Unii. Spośród nich najbardziej zbliżony do jednolitego rynku jest sektor transportu (z wyjątkiem przewozów kolejowych).

Z przeprowadzonej analizy wynika, że mimo znaczących postępów jeszcze daleka droga przed Unią Europejską, zanim jej rynek usług stanie się rzeczywiście jednolity i będzie można wykorzystać w pełni jego pro wzrostowy potencjał. Według szacunków Komisji Europejskiej sama realizacja dyrektywy usługowej może przyczynić się do wzrostu transgranicznego handlu usługami na rynku wewnętrznym o 7,2% i wzrostu ZIB *intra*-UE o 3,8%. W rezultacie PKB Unii Europejskiej mógłby się zwiększyć o 0,8% w ciągu pierwszych pięciu lat. Natomiast w najbardziej optymalnym scenariuszu, gdyby prawie wszystkie bariery na rynku usług zostały zniesione, dodatkowo wygenerowany wzrost mógłby sięgnąć nawet 2,6% PKB [Monteagudo et al., 2012, s. 33]. Bardzo ciekawą i głęboką analizę korzyści, które osiągnęła i może jeszcze uzyskać Unia z międzynarodowej integracji gospodarczej, przedstawia B. Mucha-Leszko, która zwraca uwagę na istotną rolę, jaką odgrywa dobrze zintegrowany rynek usług dla krajów funkcjonujących w unii walutowej, które rezygnują z mechanizmu dostosowawczego w gospodarce, a jest nim nominalny kurs walutowy [Mucha-Leszko, 2012, s. 38]. Ze względu na znaczący wkład pracy w usługach liberalizacja tego sektora jest w dużym stopniu powiązana z reformą rynku pracy i to od nich w szczególności zależy, na ile skuteczny będzie mechanizm absorpcji asymetrycznych szoków gospodarczych. Ponadto, z uwagi na bardzo duży wkład sektora usług w przemysł przetwórczy⁷, wpływa on znacząco na konkurencyjność europejskiego przemysłu i całej gospodarki Unii Europejskiej.

⁶ Najbardziej zintegrowany w przypadku usług finansowych jest rynek hurtowy.

⁷ Wkład *intra*-UE sektora usług (krajowych i z innych krajów członkowskich) do przemysłu przetwórczego wynosił średnio w latach 2006–2009 aż 25,2% [European Commission, 2013b, s. 3].

W celu osiągnięcia w pełni zintegrowanego rynku usług i realizacji jego potencjalnych korzyści Unia powinna:

1) kontynuować proces liberalizacji, wprowadzać własne regulacje w obszarach, w których występują niedoskonałości rynkowe, oraz prowadzić właściwą politykę konkurencji wobec sektora usług;

2) dążyć do lepszego implementowania dyrektywy usługowej przez kraje członkowskie oraz do wprowadzenia w niej zmian polegających na zastąpieniu zasady swobody świadczenia usług zasadą kraju pochodzenia i zakazywaniu w sposób bardziej systemowy nieuzasadnionych i nieproporcjonalnych wymogów stosowanych przez kraje członkowskie;

3) ograniczyć liczbę regulowanych zawodów;

4) inwestować w rozwój infrastruktury (przesył gazu, energii, kolej i Internet), aby przyspieszyć integrację rynkową w ramach sektorów sieciowych;

5) promować konkurencję i upraszczać procedury w zakresie zamówień publicznych w sektorze usług;

6) rozpowszechniać wiedzę o różnicach cen usług, np. poprzez Europejskie Centra Konsumentckie;

7) wspierać rozwój handlu elektronicznego, którego potencjał nie jest jeszcze w pełni wykorzystany;

8) inicjować krajowe reformy rynków usług i zapewniać pomoc państwom członkowskim w ich przeprowadzaniu.

Bibliografia

1. Altomonte C., Mariniello M., Veugelers R. (2014), *To the Commissioner for the Single Market and Industry*, [in:] *EU to Do in 2015-2019. Memos to the New EU Leadership*, Bruegel.
2. European Commission (2012), *Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European and Social Committee, the Committee of Regions and the European Investment Bank, State of the Single Market Integration 2013 – Contribution to the Annual Growth Survey 2013*, Brussels, 28.11.2012, COM(2012) 752 final.
3. European Commission (2013a), *European Competitiveness Report 2013. Towards Knowledge Driven Reindustrialisation*, Commission Staff Working Document, SWD(2013) 347 final.
4. European Commission (2013b), *International Value Chains Intra- and Extra-EU*.
5. European Commission (2013c), *On the Outcome of the Peer Review on Legal Form, Shareholding and Tariff Requirements under the Service Directive*, Commission Staff Working Document, SWD(2013) 402 final.
6. European Commission (2014), *Statistical Annex of European Economy*, Autumn 2014.
7. Eurostat (2014), *Online statistical database*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics> (dostęp: 5.11.2014).
8. Geeroms H., Ide S., Naert F. (2014), *The European Union and the Euro*, Intersentia, Cambridge–Antwerp–Portland.
9. Kawecka-Wyrzykowska E. (2007), *Narodowe regulacje na rynku wewnętrznym UE: nowe bariery współpracy*, [w:] E. Kawecka-Wyrzykowska (red.), *Unia Europejska w gospodarce światowej – nowe uwarunkowania*, SGH, Warszawa.

10. Koske I., Wanner I., Bitetti R., Barbiero O. (2014), *The 2013 update of the OECD product market regulation indicators: policy insights for OECD and non-OECD countries*, „OECD Economics Department Working Papers”, OECD Publishing, Paris, *forthcoming*.
11. Maincent E., Lorenzani D., Eordogh A. (2013), *Market Functioning in Network Industries – Electronic Communications, Energy and Transport*, „European Economy. Occasional Papers”, No. 129, February 2013.
12. Monteagudo J., Rutkowski A., Lorenzani D. (2012), *The economic impact of the Services Directive: A first assessment following implementation*, „European Economy. Economic Papers”, No. 456, June 2012.
13. Mucha-Leszko B. (2012), *Korzyści międzynarodowej integracji gospodarczej a osiągnięcia i problemy Unii Europejskiej*, [w:] W. Bieńkowski, S.I. Bukowski, G. Olszewska, *Przyszłość integracji europejskiej – konkurencyjność i rynki*, CeDeWu, Warszawa.
14. Mucha-Leszko B. (2007), *Strefa euro. Wprowadzanie, funkcjonowanie, międzynarodowa rola euro*, Wyd. UMCS, Lublin.
15. Mustilli F., Pelkmans J. (2013), *Access Barriers to Services Markets. Mapping, tracing, understanding and measuring*, „CEPS Special Report”, No. 77, June 2013.
16. Mustilli F., Pelkmans J. (2012), *Securing EU Growth from Services*, „CEPS Special Report”, No. 67, October 2012.
17. OECD (2014a), *Product Market Regulation Database*, www.oecd.org/economy/prm (dostęp: 5.11.2014).
18. OECD (2014b), *Services Trade Restrictiveness Index Regulatory Database*, <http://stats.oecd.org> (dostęp: 7.11.2014).
19. Pelkmans J., Renda A. (2011), *Single eComms market? No such thing...*, „CEPS Policy Brief”, No. 231/January 2011.
20. Schoenmaker D. (2013), *Post-crisis Reversal in Banking and Insurance Integration: An Empirical Survey*, „European Economy. Economic Papers”, No. 496, April 2013.
21. Vetter S. (2013), *The Single European Market 20 years on. Achievements, unfulfilled expectations & further potential*, „EU Monitor”, Deutsche Bank, DB Research, 31 October 2013.
22. Wölfl A., Wanner I., Kozluk T., Nicoletti G. (2009), *Ten Years of Product Market Reform in OECD Countries: Insights from a Revised PMR Indicator*, „OECD Economics Department Working Papers”, No. 695, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/224255001640>.

Degree of integration of the EU internal market for services

The purpose of this study is to assess the degree of integration of the EU internal market for services and to indicate the main barriers in its effective functioning. The analysis has confirmed that the EU services market is less integrated than the market for goods. *Intra*-EU trade in services represents 6% of EU GDP while in goods over 20% of EU GDP. We can also observe the price dispersion between member states in service sector while in the goods market prices tend to converge. Comparison of the two main areas of the EU internal market for services: cross-border *intra*-EU trade and *intra*-EU foreign direct investments revealed that the first of them still plays a major role. Despite reducing the meaningful administrative burden concerning free trade in services (to a large extent as a result of implementation of the Services Directive) many obstacles have remained as regards free establishment. The full EU services market integration is prevented by too restrictive and divergent regulation of member states, existence of 800 regulated professions as well as protection of many national network industries.